

Т. Т. БАРАҚБАЕВ, М. Ж. ПАЗЫЛБЕКОВ, Е. Т. САНСЫЗБАЕВ

(«Қазак балық шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты» ЖШС, Алматы, Қазақстан Республикасы)

БАЛҚАШ АЛАБҰҒАСЫНЫҢ ПАНФИЛОВ АУДАНЫНДАҒЫ КӨЛДЕР БОЙЫНША ТАРАЛАУЫ

Аннотация. Макалада балқаш алаңғасының Панфилов ауданындағы көлдер бойынша таралуын 2010 және 2012 жылдардағы мәліметтерді негізге ала отырып сипаттаған.

Тірек сөздер: фактор, биологиялық, ихтиофауна, популяция.

Ключевые слова: фактор, биологический, ихтиофауна, популяция.

Keywords: factor, biological, fish fauna, population.

Панфилов ауданы Алматы облысының оңтүстік-шығысқында орналасқан. Бұл ауданнан Іле өзені және оның салалары Қорғас, Тышқан, Өсек (Үсек), Бұрган, Көктал, Борохудзир (Бұрақожыр) өзендері ағып өтеді. Бірнеше шағын көлдер (Жидекөл, Сарықөл, Дүншінкөл, Алтынкөл, Құркөл т.б.) орналасқан. Бұл көлдер бір-бірінен 4–7 км арақашықтықта құм тебелі төбешіктердің (бархан) арасында тізбектеліп орналасқан. Бір-бірімен тұрақты су байланыстары жоқ. Жергілікті тұрғындардың айтуынша бұл көлдер көктем кезінде жауын-шашының, еріген қар суларының және жерасты суларының есебінен толып отырады.

Балқаш алабұғасы – Балқаш аймағындағы эндемик түр. Таулы аймақтардан басқа біртекті көлдердің барлығына (Балқаш, Алакөл, Сасықкөл, Қошқаркөл) және оларға құятын өзендерде (Іле, Қаратал, Ақсу, Лепсі, Аягөз, Тоқырау, Үржар және т.б.) тараған. Іле өзені бойынша сағасынан бастап мемлекеттік шекараға дейін және одан да жоғары орналасқан арналардың барлығына енген [1].

Балқаш алабұғасының Балқаш-Алакөл бассейніндегі сүкіймаларда таралу ареалы

Материалдар және әдістемелер. Мақаланың негізі болған мәліметтер 2010 және 2012 жылдары жүргізілген экспедиция барысында жиналды. Ихтиологиялық материалдарды жинау және оларды өңдеу, ихтиофаунаның түрлік құрамын зерттеу жалпы қабылданған ихтиологиялық әдістермен жүргізілді. Ауланған балықтар арнайы стандартты ау құралымен (құрма аулар ау көзінің қадамы 18, 20, 24, 30, 40, 50 мм, әр қайсысының ұзындығы 25 м) ауланды және олардың түрлік құрамы, жастиқ, жыныстық, сандық мөлшері туралы мәліметтер алуға мүмкіндік берді. Жасы зертханада МБС-10 көмегімен қабыршағы арқылы анықталды [2, 3]. Алгашқы биологиялық талдау ауланған уақытта жағалауда жасалынды.

Зерттелген көлдердің сипаттамасы

Балық қорының жағдайын бағалау, сонымен қатар балықтардың және басқа да су жануарларының су қоймалар бойынша таралуын анықтау мақсатында 2010 жылы және 2012 жылдары Алматы обласының резервтік су қоймалар қорында орналасқан Панфилов ауданындағы бірнеше көлдер зерттелді [4].

Өсек көлі (Үсек) Өсек өзенінің бір сағасында орналасқан. Көлден шыққан су Іле өзеніне барып құяды. Теніз деңгейінен 517 м биіктікте жатыр. Жергілікті тұрғындардың айтуынша Өсек көлімен Іле өзені арасындағы байланыс көктем – жаз уақытында су деңгейі көтерілген уақытта байқалады екен. Көлден ауланған балықтардың арасында б қесіптік балық түрлері кездесті (тыран, мөнке, сазан, қаракез, жайын және көксерке), қесіптік емес балық түрлерінен – қырлықұрсақ (9 дана) ауланды. Байқағанымыздай, бұл көлде балқаш алабұғасы кездеспеді. Бұған себеп осы суқоймада белсенді жыртқыш көксерке балығының таралуымен байланысты болуы мүмкін. Себебі балқаш алабұғасының табиги таралу ареалы болып табылатын Іле өзені бассейндерінде жыртқыш балықтардың жерсіндірілуінің нағијесінде олар ығыстырылып және саны күрт азайып кеткен болатын.

Жиделікөл құмды төбелердің ортасында орналасқан. Көлдің толуы және ондағы су деңгейінің көтерілуі атмосфералық түсімдерге және жерасты суларына байланысты болады. Жағасы тегіс, ашық, құмды болып келген. Солтүстік жағалауын қамыспен қоға жапқан. Суқойманың терендігі 3 м, көлде су өсімдіктері жаппай жапқан. Суқойма теніз деңгейінен 636 м биіктікте жатыр. Жиделікөлде құрылған ауларда 45 дана балық ауланды. Оның 40 данасы балқаш алабұғасы және қалған 3 данасы сазан, 2 данасы мөнке балықтарынан тұрды.

Құркөл көлі де құмды төбешіктердің ортасында орналасқан көлдердің біріне жатады. Бұл суқойманың да толуы және су деңгейінің көтерілуі көктемдегі атмосфералық жауын-шашынның және жер асты су көздеріне байланысты болып келеді. Көл таяз сулы, ең терен жері – 1,5 м, сусы тез жылиды және теніз деңгейінен 634 м биіктікте жатыр. Айналасын толықтай қамыс басқан. 2010 жылғы зерттеулер барысында бұл көлден 22 дана алабұға ауланған болатын, ал 2012 тек 7 данасы ғана ауланды. Қарастырылған екі жылда да басқа балық түрлері байқалмады.

Сарықөл көлі де жоғарыда аталған көлдер секілді құмды төбелердің ортасында орналасқан. Көл таяз сулы, ең терен жері – 2–3 м. Көлдің тұбі 100% су өсімдіктері: 90 % – кірпібас және 10 % – егеушөп басқан. Айналасында жиде талдар және қоға-қамыс өскен. Көл теніз деңгейінен 616 м биіктікте жатыр. Бұл көлде 2010 жылғы ғылыми-зерттеу жұмыстары барысында 46 дана балқаш алабұғасы және 1 сазан ауланған. Ал 2012 жылдың көрсеткіштері бойынша балқаш алабұғасының 99 данасы, мөнкенің 19 данасы, сазанның 1 данасы ауланды.

Құндызыды көл Панфилов ауданындағы «Панфиловское» аңшаруашылығы территориясында орналасқан. Көл ораналасуына қарай өзеннің арнасына ұқсайды. Суқойма Іле өзенінде су деңгейі көтерілген уақытта толады. Көлдің негізгі аудандарында судың терендігі 1 м, тек бетонды көпірдің жанында 2,0–2,5 м терендікке жетеді. Суқойманың айналасы тегіс ашық болып келген. Көл теніз деңгейінен 516 м биіктікте жатыр. Ғылыми зерттеулер барысында бұл көлден сазан, ақмарқа, қызылқанат және мөнке балықтары ауланды. Балқаш алабұғасы кездеспеді.

Алтынкөл Панфилов ауданындағы Қарақұм және Мойынқұм құмдарының аралығында, Ават ауылының оңтүстік-шығысында 13 км жерде орналасқан. Теніз деңгейінен 638 м биіктікте жатыр. Жоғарыда айтылғандай, негізінен жауын-шашын және жер асты суларымен қоректенеді. Солтүстік шығыс жағалаулары толықтай қамыспен жапқан, ал оңтүстік батыс бөлігі құмды кейбір жерлері өсімдік жапқан. Ихтиофаунасы өте кедей және балықтардың 3 түрімен сипатталады олар сазан, мөнке және балқаш алабұғасы. Ауланған балықтардың басым бөлігі балқаш алабұғасы болып табылады.

2010 жылды ауланған балықтардың негізін алабұға балығы құрады (32 дана), оның көрсеткіштері: 10,5–26,0 см дене ұзындығы, ал салмағы 16–450 г (ортаса 76,8 г).

1-кесте – Панфилов ауданындағы көлдерде кездесетін балқап алабұғасының негізгі морфобиологиялық көрсеткіштері

Суқойма, ай, жыл	Ұзындық, см	Дене салмағы Q, г	Кіші салмағы q, г	Фультон қоңдырылғы	Кларк қоңдырылғы	Жасы	N
Алтынкөл, III-V-2010	10,5-26,0 14,6	16-450 76,8	16-390 68,1	1,38-2,56 1,61	1,33-2,21 1,47	3-6 4=50%	32
Сарықөл, III-V-2010	9,6-14,5 11,1	24-67 33,1	22-57 30,6	1,88-2,83 2,39	1,73-2,60 2,21	3-6 3=71,8%	46
Құркөл, III-V-2010	9,6-12,5 10,9	24-41 30,7	22-38 28,3	1,88-2,83 2,37	1,73-2,60 2,18	3-4 3=81%	22
Жиделікөл, IV-2012	11,5-19,6 14,6	25-95 43,6	20-87 40,1	1,08-1,78 1,38	1,01-1,61 1,25	3-7 4=38	40
Сарықөл, IV-2012	11,8-27,0 16,5	25-340 93,8	23-284 84,6	1,41-1,86 1,63	1,30-1,76 1,51	3-8 5	99

Жиделікөлде зерттеу жұмыстары тек 2012 жылды ғана жүргізілді. Фылыми зерттеу ауларында алабұға балығының 40 данасы ауланған. Бұл түр осы суқоймада саны жағынан доминантты болып келеді. Төменде осы түрдің биологиялық көрсеткіштері көрсетілген (2-кесте).

2-кесте – Алабұтандың негізгі биологиялық көрсеткіштері

Жастық қатар	Ұзындығы, см (мин-макс)	Орт. ұзын., см	Салмағы, г (мин-макс)	Орт. салмағы, г	Саны, дана	%
4	11,5	11,5	27	27	1	4,8
5	12,4-13,5	13,0	25-41	33	8	38,1
6	14,4-19,6	15,9	37-95	53	12	57,1
Барлығы	11,5-19,6	14,6	25-95	44	21	100

Алабұға балығының жастық қатары 4-тен 6 жасқа дейін ауытқып отырды. Ауланған алабұға популяциясының ұзындық-салмақтық көрсеткіштері, ұзындық бойынша 11,5 см мен 19,6 см аралығында, ортаса 14,6 см, салмақтық көрсеткіштері 27-ден 95 г дейін, ортаса 44 г құрады. Қоңдырылғы коэффициенті жастық қатары бойынша 1,1-ден 1,8 аралығында болды, ортаса 1,1 құрады. Жыныстық ара қатынасында 1:2 қатынасында аналықтар басым болды.

2012 жылды Сарықөл көліндегі жүргізілген зерттеу жұмыстарының барысында балқаш алабұғасының 25 данасы ұсталды, ен жоғарғы жасы 8 жасты құрады, дене ұзындығы 26,0 см, салмағы 311 г (2012 ж. мәлімет бойынша 3-кесте келтірілген). Олардың арасында көп кездескені 5 жастық даралар болды. Алабұғаның жыныстық ара қатынасы 3:1 құрады, аналық басым, ал 2010 жылды

3-кесте – Сарықөл көліндегі балқаш алабұғасының негізгі биологиялық көрсеткіштері

Жасы	Ұзындығы, см (мин-макс)	Ортапа ұзындығы, см	Салмағы, г (мин-макс)	Ортапа салмағы, г	Саны, дана.	%
3	11,8-12,1	11,9	25-28	26	3	12
4	12,8-14,5	13,4	35-46	39	7	28
5	14,4-17,7	16,4	46-93	71,1	11	44
7	24,7	24,7	277	277	1	4
8	25,3-27,0	26,0	276-340	311	3	12
Барлығы	11,8-27,0	16,5	25-340	94,0	25	100

ауланған балықтар екі түрмен сипатталады, олар – сазан және алабұға. Сазан 1 данамен дене ұзындығы 22 см және салмағы 270 г болды. Ауланған балықтардың негізгі (98,2 %) басым бөлігін денесінің ұзындығы 9,6–14,5 см болатын және салмағы 24–67 г аралығында болатын алабұға балықтары құрады.

Алматы облысы Панфилов ауданындағы (Сарықөл, Жиделі, Құркөл, Алтынкөл, Құндызыңды және Өсек) көлдерді жүйесіз пайдаланылған, негізінен жергілікті түрғындар, сонымен қатар жақын маңда орналасқан елді-мекендергі әуескөй балықшылар мен жаз маусымында келестін демалушылар және т.б. пассивті аулау құралдарымен өз қажеттері үшін аулаған. Ұйымдастырылған кәсіптік аулау жоқ. Жергілікті түрғындардың және балық инспекциясының мәліметтері бойынша жылына 2 т көлемінде балық ауланды екен (негізінен Өсек көлінен).

Бұл көлдер ешқандай үздіксіз сумен қамтамасыз етіп тұратын сукөздерімен байланыспайды, олардың сумен толуы тек көктемгі еріген қар суы мен атмосфералық жауын-шашындар, аталған көлдерде (Өсек және Жиделі көлдерінен басқаларында) балқаш алабұғасының қамыстық формасы тіршілік етеді.

Балқаш алабұғасы жоғарыда аталған көлдерде зерттеу нәтижелері көрсеткендегі кәсіптік маңызға ие болмаса да сол көлдердің ихтиофаунасының негізін құрап отырғаны анықталды. Сол көлдердің абиотикалық факторларына бейімделген ол бүтінгі таңда Панфилов ауданындағы көлдерде кең тараған бірден-бір түр болып қала беруде. Балқаш алабұғасы анықталған көлдерде оның өз қорын толықтырып отыратын әртүрлі жастық топтарды құраған популяциясы байқалды. Сонымен қатар көптеген кармақпен аулайтын демалушы әуескөй балықшылардың қызығушылығын тудырып отырған жалғыз ғана нысан болып қала беруде.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Исбеков К.Б., Тимирханов С.Р. Редкие рыбы озера Балхаш. – Алматы, 2009. – С. 5-6.
- 2 Правдин И.Ф. Руководство по изучению рыб. – М.: Пищевая промышленность, 1966. – 376 с.
- 3 Спановская В.Д., Григораш В.А. К методике определения плодовитости единовременно и порционно нерестующих рыб // Типовые методики исследования продуктивности видов рыб в пределах их ареалов. – Вильнюс, 1976. – Ч. 2. – С. 54-62.
- 4 Определение рыбопродуктивности рыбхозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований ОДУ (общих допустимых уловов) и выдача рекомендаций по режиму и регулированию рыболовства на водоемах международного, республиканского и местного значений Балхаш-Алакольского бассейна. Раздел: Резервные водоемы местного значения Алматинской области: Отчет о НИР КазНИИРХ. – Алматы, 2012.

REFERENCES

- 1 Isbekov K.B., Timirhanov S.R. Redkie ryby ozera Balhash. Almaty, 2009. S. 5-6.
- 2 Pravdin I.F. Rukovodstvo po izucheniju ryb. M.: Pishhevaja promyshlennost', 1966. 376 s.
- 3 Cpanovskaja V.D., Grigorash V.A. K metodike opredelenija plodovitosti edinovremенно i porcionno nerestujushhih ryb. Tipovye metodiki issledovaniya produktivnosti vidov ryb v predelah ih arealov. Vil'njus, 1976. Ch. 2. S. 54-62.
- 4 Opredelenie ryboproduktivnosti rybohozjajstvennyh vodoemov i/ili ih uchastkov, razrabotka biologicheskikh obosnovanij ODU (obshhih dopustimyh ulovov) i vydacha rekomendacij po rezhimu i regulirovaniyu rybolovstva na vodoemah mezhdunarodnogo, respublikanskogo i mestnogo znachenij Balhash-Alakol'skogo bassejna. Razdel: Rezervnye vodoemy mestnogo znachenija Almatinskoy oblasti: Otchet o NIR KazNIIRH. Almaty, 2012.

Резюме

Т. Т. Баракбаев, М. Ж. Пазылбеков, Е. Т. Сансызбаев

(ТОО «Казахский научно-исследовательский институт рыбного хозяйства»,
Алматы, Республика Казахстан)

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ БАЛХАШСКОГО ОКУНЯ В ОЗЕРАХ ПАНФИЛОВСКОГО РАЙОНА

Резюмируя вышеизложенное по окуню, можно отметить, что в озерах Панфиловского района его доля доминирует, но не являются промысловым видом.

Ключевые слова: фактор, биологический, ихтиофауна, популяция.

Summary

T. T. Barakbayev, M. Zh. Pazylbekov, Ye. T. Sansyzbayev

(Kazakh Scientific Research Institute of Fishery, Almaty, Republic of Kazakhstan)

DISTRIBUTION OF THE BALKHASH PERCH IN AREA LAKES PANFILOVSKYS

Summarizing the aforesaid on a perch it is possible to note that in lakes of the Panfilovsky area its share dominates, but aren't a trade look.

Keywords: factor, biological, fish fauna, population.

Поступила 25.12.2013 г.